संविधानसभा
संवैधानिक अभिलेख अध्ययन तथा निक्यौंल समिति
न्याय प्रणाली सम्बन्धी समितिको प्रतिवेदनमा उल्लिखित विषयमध्ये सहमतिका विषयहरुको निक्यौंल सम्बन्धी प्रतिवेदन

संविधान सभा नियमावली, २०७० को नियम ६६ बमोजिम गठित यस संवैधानिक अभिलेख अध्ययन तथा निक्यौंल समितिलाई सोही नियमावलीको उपनियम (५) र उपनियम (६) को व्यवस्था अनुसार संविधानसभामा रहेको अभिलेख तथा तत्कालिन संविधानसभाले संविधान निर्माणको लागि तयार गरेका दस्तावेज अध्ययन गरी सहमति वा असहमतिका विषय निक्यौंल गरी विषयगत आधारमा पूर्ण वा आंशीक प्रतिवेदन तयार पारी सभामा पेश गर्ने कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारी रहेकोमा तत्कालीन संविधान सभाको न्याय प्रणाली सम्बन्धी समितिको प्रतिवेदनमा उल्लिखित विषयमध्ये संविधान सभाको मिति २०६७।१०।१२ को बैठकबाट भएको निर्णय एवं निर्देशनलाई आधार बनाई **सहमतिका विषयहरुको निक्यौंल गरी** संविधान सभा नियमावली, २०७० को नियम ६६ को उपनियम (५) को व्यवस्था अनुसार यस समितिको मिति २०७१।१।२८ को निर्णयानुसार यो प्रतिवेदन संविधानसभा समक्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

भाग . . .

न्याय पालिका

क. सं	विषयवस्तु	सहमति भएको विषय	समितिको निक्यौंल	कैफियत
१	१. न्याय सम्बन्धी अधिकार अदालतबाट प्रयोग हुनेः	(१) संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको न्याय सम्बन्धी अधिकार यो संविधान र अन्य कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुसार अदालत तथा न्यायिक निकायहरूबाट प्रयोग गरिनेछ । २) मुद्दा मामिलाको रोहमा अदालतले दिएको आदेश वा निर्णयको सबैले ालना गर्नु पर्नेछ ।	सहमति भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।	स्वतन्त्र र उत्तरदायी न्यायपालिकाको अवधारणा प्रति सैद्धान्तिक सहमति कायम भएको ।
२	२. अदालतहरूः	(१) नेपालमा देहाय बमोजिमका अदालतहरू रहनेछन्ः- (क) संघीय सर्वोच्च अदालत, (ख) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत र (ग) जिल्ला/स्थानीय अदालत । (२) उपधारा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक सबै नागरिकको न्यायमा सहज पहुँच पुर्‍याउनको लागि स्थानीय तहमा तोकिएको मुद्दा हेर्नको लागि प्रादेशिक कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम इलाका वा नगर वा गाउँ स्तरीय अदालत/न्यायिक निकाय वा विवाद समाधानका वैकल्पिक उपायद्वारा विवाद समाधान गर्ने निकाय गठन गर्न सकिनेछ । (३) उपधारा (१) र (२) बमोजिम अदालत गठन गर्दा पारिवारिक विवाद, महिलामाथिको घरेलु हिंसासँग सम्बन्धित विवाद, बाल अधिकारसँग सम्बन्धित विवाद, दलितको छुवाछुत सम्बन्धी विवाद तथा आदिबासी, जनजाति, मधेशी, मुस्लिम लगायतका अल्पसंख्यक समुदायको सांस्कृतिक, धार्मिक एवं परम्परागत कानून र प्रथाद्वारा उत्पन्न हुने विवादहरूलाई समाधान गर्न प्रादेशिक कानून बमोजिम जिल्ला/स्थानीय अदालतमा छुट्टै इजलास वा त्यसको मातहतमा छुट्टै अदालत/न्यायिक निकाय गठन गर्न सकिनेछ ।		

३	३. विशिष्टीकृत अदालत:	(१) धारा (२) मा लेखिएदेखि बाहेक खास किसिम र प्रकृतिका मुद्दाको कारबाही र किनारा गर्न कानूनद्वारा अन्य विशिष्टीकृत अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको स्थापना र गठन गर्न सकिनेछ । तर कुनै खास मुद्दाको लागि विशिष्टीकृत अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको गठन गरिने छैन र छ महिनाभन्दा बढी कैद सजाय हुने फौजदारी कसूर सम्बन्धी मुद्दा अदालतबाहेक अन्य निकायको अधिकारक्षेत्रमा पर्ने गरी कुनै कानून बनाइने छैन । **(२) उपधारा (१) बमोजिम स्थापना र गठन भएका विशिष्टीकृत अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधीकरणबाट कैदको सजाय हुनेगरी गरेको निर्णय पुनरावेदन सुन्ने अदालतबाट साधक सदर भएपछि मात्र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ।**		संविधान सभाको निर्देशन बमोजिम उपधारा (२) थप भएको ।
४	४. सैनिक विशेष अदालत सम्बन्धी व्यवस्था	(१) सैनिक अदालतले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदन सुन्नको लागि संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशको अध्यक्षतामा एक सैनिक विशेष अदालतको गठन गरिनेछ। यस अदालतले शुरू कारबाही र किनारा गरेको निर्णयउपर संघीय सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ । (२) सैनिक विशेष अदालतको अधिकारक्षेत्र तथा कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ ।		
५	५. संघीय सर्वोच्च अदालत:	(१) नेपालमा एक संघीय सर्वोच्च अदालत हुनेछ । (२) संघीय सर्वोच्च अदालतले आफ्नो र आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने अदालत वा अन्य न्यायिक निकायहरूको न्याय प्रशासन वा व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयमा निरीक्षण, सुपरीवेक्षण गरी आवश्यक निर्देशन गर्न सक्नेछ। तर, न्याय निरूपणको विषयमा त्यस्तो निर्देशन दिन सक्ने छैन । (३) संघीय सर्वोच्च अदालत अभिलेख अदालत हुनेछ। मुद्दा मामिलाका रोहमा संघीय सर्वोच्च अदालतले गरेको संविधान र कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्त नेपाल सरकार, राज्यसरकार तथा सबै अड्डा अदालतले मान्नु पर्नेछ। यसले आफ्नो न्यायसम्पादनको कार्यमा अवरोध गरेमा वा आदेश वा फैसलाको अवज्ञा गरेमा कानून बमोजिम कारबाही चलाई सजाय गर्न सक्नेछ । (५) संघीय सर्वोच्च अदालतमा नेपालको प्रधान न्यायाधीशका अतिरिक्त संघीय व्यवस्थापिकाले कानूनद्वारा थप गरेमा बाहेक बढीमा ११ जनासम्म न्यायाधीशहरू रहनेछन् ।		उपधारा (४) विवादित रहेको ।
६	६. संघीय सर्वोच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको नियुक्ति र योग्यता:	(३) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीशको पदमा सात वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक वरिष्ठ अधिवक्ता वा अधिवक्ताको हैसियतमा कम्तीमा १५ वर्ष निरन्तर वकालत गरेको वा कम्तीमा १५ वर्षसम्म न्याय वा कानूनको क्षेत्रमा निरन्तर काम गरेको वा न्याय सेवाको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणी वा सोभन्दा माथिल्लो पदमा कम्तीमा १२ वर्ष काम गरेको नेपाली नागरिक मात्र संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ । **स्पष्टीकरण:** यो संविधान लागू हुनुभन्दा पहिले पुनरावेदन अदालतमा न्यायाधीश भई काम गरेको अवधिलाई यो उपधाराको प्रयोजनको लागि राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको न्यायाधीशको हैसियतमा काम गरेको अवधि मानिनेछ । (४) प्रधान न्यायाधीशको पद रिक्त भएमा वा कुनै कारणले प्रधान न्यायाधीश आफ्नो पदको काम गर्न असमर्थ भएमा वा बिदा बसेको वा नेपालबाहिर गएको कारणले प्रधान न्यायाधीश संघीय सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित नहुने अवस्था परेमा संघीय सर्वोच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीशले कायममुकायम प्रधान न्यायाधीश भई काम गर्नेछ ।		उपधारा (१) र (२) विवादित रहेको ।
७	७. प्रधान न्यायाधीश तथा	(१) संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशले कम्तीमा चार वर्ष काम गरी राजीनामा दिएमा वा अनिवार्य अवकाश प्राप्त गरेमा वा निजको मृत्यु भएमा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम		

	न्यायाधीशको सेवाका शर्त तथा सुविधाः	निवृत्तिभरण पाउनेछन् । (२) यस संविधानमा अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा व्यवस्थित हुनेछन् । (३) उपधारा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महाअभियोगद्वारा पदमुक्त भएको संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशले उपदान वा निवृत्तिभरण पाउने छैन । (४) संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई मर्का पर्ने गरी निजको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैन । तर आर्थिक संकटकाल घोषणा भएको अवस्थामा यो व्यवस्था लागू हुने छैन ।		
८	८. प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीश पदमुक्त हुने:	(१) देहायको अवस्थामा प्रधान न्यायाधीश वा संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछः- (क) प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशले संघीय व्यवस्थापिका विशेष न्यायिक समितिमार्फत राष्ट्राध्यक्षसमक्ष लिखित राजीनामा दिएमा, (ख) निजको पैंसठ्ठी वर्षको उमेर पूरा भएमा, (ग) संघीय व्यवस्थापिकाबाट महाअभियोग प्रस्ताव पारित भएमा, (घ) निजको मृत्यु भएमा । (२) प्रधान न्यायाधीश वा अन्य कुनै न्यायाधीश कार्यक्षमताको अभाव वा खराब आचरण वा इमानदारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालन नगरेको वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा सजाय पाएको वा आचारसंहिताको गम्भीर उल्लंघन गरेको वा शारीरिक वा मानसिक अस्वस्थताको कारणले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेको भन्ने आधारमा संघीय व्यवस्थापिकामा महाअभियोग प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न सकिनेछ र सो प्रस्ताव तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको दुई-तिहाइ बहुमतबाट पारित भएमा निज स्वतः पदमुक्त हुनेछ । (३) उपधारा (२) बमोजिम महाभियोगको कारबाही प्रारम्भ भएपछि सो कारबाहीको टुङ्गो नलागेसम्म आरोप लागेको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशले आफ्नो पदको कार्य गर्ने छैन । (४) उपधारा (२) बमोजिम पदमुक्त भएको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशले न्यायिक अनुशासन र मर्यादा विपरीत काम गरेको देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गरिनेछ । (५) महाअभियोगको कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ ।		
९	९. प्रधान न्यायाधीश तथा न्यायाधीशलाई अन्य कुनै काममा लगाउन नहुने:	(१) संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई न्यायाधीशको पदमा बाहेक अन्य कुनै पदमा काममा लगाइने वा काजमा खटाइने छैन । तर नेपाल सरकारले संघीय व्यवस्थापिका विशेष न्यायिक समितिसँग परामर्श लिई संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीशलाई न्यायिक स्वतन्त्रतामा आँच नआउने गरी न्यायिक जाँचबुझको काममा वा केही खास अवधिको लागि कानून वा न्याय सम्बन्धी अनुसन्धान वा अन्वेषणको कुनै काममा खटाउन सक्नेछ । (२) संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश वा न्यायाधीश भइसकेको व्यक्ति यस संविधानमा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक कुनै पनि सरकारी पदमा नियुक्तिको लागि ग्राह्य हुने छैन ।		
१०	१०. संघीय सर्वोच्च अदालतको अधिकार क्षेत्र:	(१) यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार संघीय सर्वोच्च अदालतलाई		उपधारा (२) विवादित रहेको ।

		हुनेछ। सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न संघीय सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ। तर अधिकार क्षेत्रको अभाव भएकोमा बाहेक संघीय र राज्यव्यवस्थापिकाले चलाएको विशेषाधिकारको कारबाही र तत्सम्बन्धमा तोकेको सजायमा यस उपधारा अन्तर्गत संघीय सर्वोच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्ने छैन। (३) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले शुरू कारबाही र किनारा गरेको मुद्दा र संविधान र कानूनको व्याख्या सम्बन्धी प्रश्न समावेश भएको सार्वजनिक महत्वको विषय वा संघीय सर्वोच्च अदालतबाट निर्णय हुनु उपयुक्त छ भनी राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले आफ्नो राय सहित सिफारिस गरेको मुद्दाको पुनरावेदन संघीय सर्वोच्च अदालतमा लाग्नेछ। (४) यस संविधान र संघीय व्यवस्थापिकाले बनाएको कानूनको अधीनमा रही संघीय सर्वोच्च अदालतलाई आफ्नो फैसला वा अन्तिम आदेशको पुनरावलोकन गर्ने अधिकार हुनेछ। (५) संघीय सर्वोच्च अदालतलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम पुनरावेदन सुन्ने, साधक जाँच्ने अधिकार हुनेछ।		
११	११. संग सम्बन्धित मुद्दा सार्न सक्ने:	(१) सारभूत रूपमा समान प्रश्न समावेश भएको मुद्दा सर्वोच्च र राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतहरूमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा त्यस्तो प्रश्न सार्वजनिक महत्वको हो भन्ने संघीय सर्वोच्च अदालतलाई लागेमा वा महान्यायाधिवक्ता वा मुद्दाका पक्षको निवेदनबाट देखिएमा त्यस्ता मुद्दा झिकाई साथै राखी फैसला गर्ने अधिकार संघीय सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ। (२) कुनै राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतमा दायर भएको मुद्दामा सुनुवाइ हुँदा न्यायिक निष्पक्षतामा प्रश्न उठ्ने विशेष परिस्थिति देखिएमा कारण र आधार खुलाई कानून बमोजिम एक राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतबाट अर्को राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतमा त्यस्तो मुद्दा सारी सुनुवाइ गर्न संघीय सर्वोच्च अदालतले आदेश दिन सक्नेछ।		
१२	१२. बहस पैरवी गर्न नपाउने:	संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश भएको व्यक्तिले सेवानिवृत्त भएपछि कुनै पनि अड्डा अदालतमा उपस्थित भई बहस पैरवी गर्न पाउने छैन।		
१३	१३. प्रधान न्यायाधीशको जिम्मेवारी:	नेपालको संघीय सर्वोच्च अदालत र सोको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने अदालत वा अन्य न्यायिक निकायहरूको न्याय प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउने अन्तिम जिम्मेवारी प्रधान न्यायाधीशको हुनेछ।		
१४	१४. वार्षिक प्रतिवेदन:	(१) संघीय सर्वोच्च अदालतले प्रत्येक वर्ष आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्राध्यक्षसमक्ष पेश गर्नेछ र राष्ट्राध्यक्षले त्यस्तो प्रतिवेदन कार्यकारीप्रमुखमार्फत संघीय व्यवस्थापिकासमक्ष पेश गर्नेछ। (२) उपधारा (१) बमोजिम प्रस्तुत भएको वार्षिक प्रतिवेदनमाथि छलफल हुँदा संघीय व्यवस्थापिकाबाट केही सुझाव दिन आवश्यक देखिएमा संघीय कानून तथा न्याय मन्त्रालयमार्फत त्यस्तो सुझाव संघीय सर्वोच्च अदालतलाई दिन सकिनेछ। (३) उपधारा (१) बमोजिमको वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ।		
१५	१५. राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत:	(१) नेपालको हरेक राज्यमा राज्यस्तरको सबैभन्दा माथिल्लो तहको एक राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत रहनेछ। (२) राज्यका सबै अदालत र न्यायिक निकायहरू राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतका मातहतमा हुनेछन्। राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले आफ्नो मातहतका अदालत र न्यायिक		

		निकायहरूको निरीक्षण एवं सुपरीवेक्षण गर्न र आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ । (३) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत अभिलेख अदालत हुनेछ । यसले आफ्नो र आफ्ना मातहतका अदालत वा न्यायिक निकायहरूबाट हुने न्यायसम्पादनको कार्यमा अवरोध गरेमा वा आदेश वा फैसलाको अवज्ञा गरेमा कानून बमोजिम कारबाही चलाई सजाय गर्न सक्नेछ । (४) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतमा मुख्य न्यायाधीशको अतिरिक्त संघीय/प्रादेशिक कानूनद्वारा व्यवस्था भएबमोजिमको संख्यामा न्यायाधीशहरू रहनेछन् ।		
१६	१६. राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको नियुक्ति र योग्यता:	(३) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी जिल्ला/स्थानीय न्यायाधीशको पदमा कम्तीमा सात वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक वरिष्ठ अधिवक्ता वा अधिवक्ताको रूपमा कम्तीमा १० वर्ष निरन्तर वकालत गरेको वा कम्तीमा १० वर्ष कानूनको अध्यापन, अन्वेषण वा कानून वा न्याय सम्बन्धी अन्य कुनै क्षेत्रमा निरन्तर काम गरेको वा न्याय सेवाको राजपत्रांकित प्रथम श्रेणीको पदमा कम्तीमा सात वर्ष काम गरेको नेपाली नागरिक राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ । (४) मुख्य न्यायाधीशको पद रिक्त भएमा वा अरु कुनै कारणले मुख्य न्यायाधीश आफ्नो पदको काम गर्न असमर्थ भएमा वा बिदा बसेको वा राज्य/प्रदेशबाहिर गएको कारणले मुख्य न्यायाधीश राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतमा उपस्थित नहुने अवस्था परेमा राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीशले कायममुकायम मुख्य न्यायाधीश भई काम गर्नेछ ।		उपधारा (१) र (२) विवादित रहेको ।
१७	१७. मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको सेवाका शर्त तथा सुविधा:	(१) यस संविधानमा अन्यथा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा व्यवस्थित हुनेछन् । (२) उपधारा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि महाअभियोगद्वारा पदमुक्त भएको राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशले उपदान वा निवृत्तिभरण पाउने छैन । (३) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीशलाई मर्का पर्ने गरी निजको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैन । तर आर्थिक संकटकाल घोषणा भएको अवस्थामा यो व्यवस्था लागू हुने छैन ।		
१८	१८. मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीश पदमुक्त हुने:	(१) देहायको अवस्थामा राज्य/ प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीश आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछः- (क) मुख्य न्यायाधीश तथा अन्य न्यायाधीशले राज्यव्यवस्थापिकाको विशेष न्यायिक समितिमार्फत राज्यप्रमुखसमक्ष लिखित राजीनामा दिएमा, (ख) निजको पैंसठ्ठी वर्षको उमेर पूरा भएमा, (ग) राज्यव्यवस्थापिकाबाट महाअभियोग प्रस्ताव पारित भएमा, (घ) निजको मृत्यु भएमा । (२) मुख्य न्यायाधीश वा अन्य कुनै न्यायाधीश कार्यक्षमताको अभाव वा खराब आचरण वा इमानदारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालन नगरेको वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा सजाय पाएको वा आचारसंहिताको गम्भीर उल्लंघन गरेको वा शारीरिक वा मानसिक अस्वस्थताको कारणले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेको भन्ने आधारमा राज्यव्यवस्थापिकामा महाअभियोग प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न सकिनेछ र सो प्रस्ताव तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको दुई-तिहाइ बहुमतबाट पारित भएमा निज स्वतः पदमुक्त हुनेछ । (३) उपधारा (२) बमोजिम महाभियोगको कारबाई प्रारम्भ भएपछि सो कारबाईको टुङ्गो नलागेसम्म आरोप लागेको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीशले आफ्नो पदको कार्य गर्ने छैन ।		

		(४) उपधारा (२) बमोजिम पदमुक्त भएको मुख्य न्यायाधीश वा न्यायाधीशले न्यायिक अनुशासन र मर्यादा विपरीत काम गरेको देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गरिनेछ ।		
१९	१९. मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशलाई अन्य कुनै काममा लगाउन नहुने :			यो धारा विवादित रहेको ।
२०	२०. राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको अधिकार क्षेत्र:	(१) यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका सरकार, निकाय वा पदाधिकारीका नाउँमा आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गर्ने अधिकार राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ । त्यस्तो आदेश वा निर्णय अन्तिम हुनेछ । तर अधिकार क्षेत्रको अभाव भएकोमा बाहेक संघीय र राज्यव्यवस्थापिकाले चलाएको विशेषाधिकारको कारबाई र तत्सम्बन्धमा तोकेको सजायमा यस उपधारा अन्तर्गत राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले हस्तक्षेप गर्ने छैन । (२) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतलाई कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम शुरू मुद्दा हेर्ने, पुनरावेदन सुन्ने र साधक जाँच्ने अधिकार हुनेछ । (३) यस संविधान, संघीय व्यवस्थापिका र राज्य/प्रान्त/प्रादेशिक व्यवस्थापिकाले बनाएको कानूनको अधीनमा रही राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतलाई आफ्नो फैसला वा अन्तिम आदेशको पुनरावलोकन गर्ने अधिकार हुनेछ । (४) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको अन्य अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।		
२१	२१. मुद्दा सार्न सक्ने:	(१) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका मातहत अदालतमा विचाराधीन रहेका मुद्दामा संविधानको व्याख्या सम्बन्धी प्रश्न समावेश छ र उक्त मुद्दाको निर्णय गर्न सो प्रश्नको निराकरण हुनु अनिवार्य छ भन्ने लागेमा त्यस्ता मुद्दाहरू मातहत अदालतबाट झिकाई मुद्दाको पूरै निर्णय गर्न वा त्यस्तो प्रश्नमा मात्र निर्णय गरेर मुद्दा शुरू अदालतमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ । (२) न्यायिक निष्पक्षतामा प्रश्न उठ्ने विशेष परिस्थिति देखिएमा कारण र आधार खुलाई कानून बमोजिम आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका एक जिल्ला/स्थानीय अदालतबाट अर्को जिल्ला/स्थानीय अदालतमा त्यस्तो मुद्दा सारी सुनुवाइ गर्न राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले आदेश दिन सक्नेछ ।		
२२	२२. बहस पैरवी गर्न पाउने:	राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको न्यायाधीश भई सेवानिवृत्त भएको व्यक्तिले आफू सेवानिवृत्त भएको राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतबाहेक अन्य राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत र संघीय सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित भई बहस पैरवी गर्न पाउने छ ।		

२३	२३. मुख्य न्यायाधीशको जिम्मेवारी:	राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको न्याय प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउने अन्तिम जिम्मेवारी मुख्य न्यायाधीशको हुनेछ र सो प्रयोजनको लागि निजले यस संविधान तथा अन्य कानूनको अधीनमा रही राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत, मातहतका अदालत तथा न्यायिक निकायहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ।		
२४	२४. वार्षिक प्रतिवेदन:	(१) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले प्रत्येक वर्ष आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन राज्यप्रमुखसमक्ष पेश गर्नेछ र राज्यप्रमुखले त्यस्तो प्रतिवेदन राज्यकार्यकारीप्रमुखमार्फत राज्यव्यवस्थापिकासमक्ष पेश गर्नेछ। (२) उपधारा (१) बमोजिम प्रस्तुत भएको वार्षिक प्रतिवेदनमाथि छलफल हुँदा राज्य/प्रदेश व्यवस्थापिकाबाट केही सुझाव दिन आवश्यक देखिएमा राज्य/प्रदेशको कानून तथा न्याय मन्त्रालयमार्फत त्यस्तो सुझाव राज्य/ प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतलाई दिन सकिनेछ। (३) उपधारा (१) बमोजिमको वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रादेशिक कानूनद्वारा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ।		
२५	२५. जिल्ला/स्थानीय अदालत:	(१) राज्यको हरेक जिल्ला/स्थानीय तहमा एक जिल्ला/स्थानीय अदालत हुनेछ। (२) प्रादेशिक कानूनद्वारा स्थापित न्यायिक निकाय वा इलाका, नगर वा गाउँ स्तरीय अदालतहरू जिल्ला/स्थानीय अदालतका मातहतमा हुनेछन्। जिल्ला/स्थानीय अदालतले आफ्नो मातहतका न्यायिक निकाय वा इलाका, नगर वा गाउँ स्तरीय अदालतहरूको निरीक्षण एवं सुपरीवेक्षण गर्न र आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ।		
२६	२६. जिल्ला/ स्थानीय अदालतको न्यायाधीशको नियुक्ति, योग्यता तथा पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू:	(२) कानूनमा स्नातकोपाधि प्राप्त गरी न्याय सेवाको राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणीको पदमा कम्तीमा तीन वर्ष काम गरेको वा कानूनमा स्नातक भई अधिवक्ताको रूपमा निरन्तर कम्तीमा आठ वर्ष वकालत गरेको वा कानूनको अध्यापन, अन्वेषण वा कानून वा न्याय सम्बन्धी अन्य कुनै क्षेत्रमा निरन्तर आठ वर्ष काम गरेको नेपाली नागरिक जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ। (३) जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन्। (४) जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशलाई मर्का पर्ने गरी निजको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैनन्। तर आर्थिक संकटकाल घोषणा भएको अवस्थामा यो व्यवस्था लागू हुने छैन। (५) उपधारा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि उपधारा (६) को खण्ड (ग) बमोजिम पदमुक्त भएको जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशले उपदान तथा निवृत्तिभरण पाउने छैन। (६) देहायको अवस्थामा जिल्ला/ स्थानीय अदालतको न्यायाधीश आफ्नो पदबाट मुक्त भएको मानिनेछ :- (क) निजले जिल्ला/स्थानीय प्रतिनिधि सभा विशेष न्यायिक समिति मार्फत जिल्ला/स्थानीय प्रतिनिधि सभा प्रमुखसमक्ष लिखित राजीनामा दिएमा, (ख) निजको पैसठ्ठी वर्षको उमेर पूरा भएमा, (ग) जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशलाई कार्यक्षमताको अभाव वा खराब आचरण वा इमानदारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालन नगरेको वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा सजाय पाएको वा आचारसंहिताको गम्भीर उल्लंघन गरेको वा शारीरिक वा मानसिक अस्वस्थताको कारणले आफ्नो पदीय जिम्मेवारी पूरा गर्न नसकेको भन्ने आधारमा जिल्ला/स्थानीय प्रतिनिधिसभामा महाअभियोग प्रस्ताव प्रस्तुत गर्न सकिनेछ र सो प्रस्ताव तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको दुई-तिहाइ बहुमतबाट पारित भएमा निज स्वतः पदमुक्त हुनेछ।		उपधारा (१) विवादित रहेको।

		यस खण्ड बमोजिम आरोप लागेको जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीश-लाई आफ्नो सफाई पेश गर्न मनासिब मौका दिइनेछ र सो प्रयोजनको लागि निजसँग बयान लिन, प्रमाण सङ्कलन गर्न र राय सहितको प्रतिवेदन पेश गर्न जिल्ला/स्थानीय प्रतिनिधिसभा विशेष न्यायिक समिति अन्तर्गत उपसमितिको गठन गर्न सकिनेछ। सो उपसमितिको कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ । (घ) निजको मृत्यु भएमा । (७) उपधारा (६) को खण्ड (ग) बमोजिम कारबाही प्रारम्भ भएपछि सो कारबाहीको टुङ्गो नलागेसम्म आरोप लागेको त्यस्तो जिल्ला/स्थानीय अदालतको न्यायाधीशले आफ्नो पदको कार्य गर्ने छैन । (८) उपधारा (६) को खण्ड (ग) बमोजिम पदमुक्त भएको जिल्ला/स्थानीय न्यायाधीशले न्यायिक अनुशासन र मर्यादा विपरीत काम गरेको देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम कारबाही गरिनेछ ।		
२७	२७. जिल्ला/स्थानीय न्यायाधीशलाई अन्य कुनै काममा लगाउन नहुने:			यो धारा विवादित रहेको ।
२८	२८. जिल्ला/स्थानीय अदालतको अधिकार क्षेत्र:	(१) जिल्ला/स्थानीय अदालतलाई कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका सम्पूर्ण मुद्दाको शुरू कारबाही र किनारा गर्ने, वन्दी प्रत्यक्षीकरणको निवेदन हेर्ने, अर्धन्यायिक निकायले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदन सुन्ने, प्रादेशिक/राज्यकानूनद्वारा गठित इलाका वा नगर वा गाउँस्तरीय अदालत/न्यायिक निकायले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदन सुन्ने र आफू र आफ्नो मातहतका अदालतहरूको न्याय सम्पादनको कार्यमा अवरोध गरेमा वा आदेश वा फैसलाको अवज्ञा गरेमा कानून बमोजिम कारबाही र सजाय गर्ने अधिकार हुनेछ । (२) जिल्ला/स्थानीय अदालतको अधिकार क्षेत्र र कार्यविधि सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारित हुनेछ ।		
२९	२९. संघीय व्यवस्थापिका विशेष न्यायिक समिति/राज्य/प्रदेश व्यवस्थापिका विशेष न्यायिक समिति/जिल्ला/स्थानीय प्रतिनिधिसभा विशेष न्यायिक समिति	(३) न्यायाधीशको नियुक्तिमा समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्त अपनाइने: सबै तहका न्यायाधीशहरूको नियुक्ति गर्दा **यस संविधानमा उल्लिखित योग्यता, दक्षता र अनुभवको अधिनमा रही जनसंख्याको आधारमा समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्त** अनुसार गरिनेछ। यसरी समानुपातिक र समावेशी सिद्धान्त अनुसार नियुक्ति गर्दा महिला, आदिवासी जनजाति, मधेशी, दलित, मुस्लिम लगायतका पिछडिएको समुदायका व्यक्तिहरू समेतबाट गरिनेछ ।		उपधारा (१), (२) र (४) देखि (११) सम्म विवादित रहेको । तत्कालीन संविधान सभाको मिति २०६७।१०।१२ को निर्देशन अनुसार उपधारा (३) परिमार्जन गरिएको ।
३०	३०. संघीय न्याय सेवा आयोग:	(१) नेपाल सरकारले कानून बमोजिम न्याय सेवाको संघीय राजपत्राङ्कित पदमा नियुक्ति, सरुवा, बढुवा गर्दा वा त्यस्तो पदमा बहाल रहेको कुनै कर्मचारीलाई विभागीय सजाय गर्दा संघीय न्याय सेवा		

		आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नेछ । तर संघीय सरकारी सेवामा बहाल नरहेको व्यक्तिलाई न्याय सेवाको संघीय राजपत्राङ्कित पदमा नयाँ भर्नाद्वारा स्थायी नियुक्ति गर्दा वा न्याय सेवाको संघीय राजपत्र अनङ्कित पदबाट न्याय सेवाको संघीय राजपत्राङ्कित पदमा बढुवा गर्दा नेपाल सरकारले संघीय लोक सेवा आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नु पर्नेछ । **स्पष्टीकरण:** यस धाराको प्रयोजनको लागि न्याय सेवाको संघीय राजपत्राङ्कित पदमा नियुक्ति गर्दा लिइने खुला र आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षा संघीय लोक सेवा आयोगले लिनेछ । (२) संघीय न्याय सेवा आयोगमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू हुनेछन् :- (क) संघीय सर्वोच्च अदालतको प्रधान न्यायाधीश -अध्यक्ष (ख) संघीय कानून तथा न्याय मन्त्री -सदस्य (ग) संघीय सर्वोच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीश -सदस्य (घ) संघीय लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष -सदस्य (ङ) संघीय महान्यायाधिवक्ता -सदस्य (३) संघीय न्याय सेवा आयोगको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।		
३१	३१. राज्य न्याय सेवा आयोग:	(१) राज्यसरकारले प्रादेशिक कानून बमोजिम न्याय सेवाको प्रादेशिक राजपत्राङ्कित पदमा नियुक्ति, सरुवा, बढुवा गर्दा वा त्यस्तो पदमा बहाल रहेको कुनै कर्मचारीलाई विभागीय सजाय गर्दा राज्य न्याय सेवा आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नेछ । तर प्रादेशिक सरकारी सेवामा बहाल नरहेको व्यक्तिलाई न्याय सेवाको प्रादेशिक राजपत्राङ्कित पदमा नयाँ भर्नाद्वारा स्थायी नियुक्ति गर्दा वा न्याय सेवाको प्रादेशिक राजपत्र अनङ्कित पदबाट न्याय सेवाको प्रादेशिक राजपत्राङ्कित पदमा बढुवा गर्दा राज्यसरकारले राज्य लोक सेवा आयोगको सिफारिस बमोजिम गर्नु पर्नेछ । **स्पष्टीकरण:** यस धाराको प्रयोजनको लागि न्याय सेवाको प्रादेशिक राजपत्राङ्कित पदमा नियुक्ति गर्दा लिइने खुला र आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षा प्रादेशिक लोक सेवा आयोगले लिनेछ । (२) राज्य न्याय सेवा आयोगमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू हुनेछन् :- (क) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको मुख्य न्यायाधीश (ख) राज्यकानून तथा न्याय मन्त्री (ग) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको वरिष्ठतम न्यायाधीश (घ) राज्य लोक सेवा आयोगको अध्यक्ष (ङ) राज्यमहान्यायाधिवक्ता (३) राज्य न्याय सेवा आयोगको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि प्रादेशिक कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ ।		
३२	३२. संक्रमणकालीन व्यवस्था			यो धारा विवादित रहेको ।

महान्यायाधिवक्ता

क सं	विषयवस्तु	सहमति भएको विषय		कैफियत
१	१. महान्यायाधिवक्ता :	(१) संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालमा एक महान्यायाधिवक्ता रहनेछ । (२) महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति कार्यकारीप्रमुखको सिफारिसमा राष्ट्राध्यक्षबाट हुनेछ/राष्ट्राध्यक्ष कार्यकारीप्रमुख भए निजबाट	सहमति भएकोले संविधा	न्याय प्रणाली सम्बन्धी समितिको

		महान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति हुनेछ । महान्यायाधिवक्ता कार्यकारीप्रमुखको इच्छानुसारको अवधिसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछ । (३) संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश हुन सक्ने योग्यता भएको व्यक्ति महान्यायाधिवक्ताको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ । (४) देहायका अवस्थामा महान्यायाधिवक्ताको पद रिक्त भएको मानिनेछः- (क) निजले कार्यकारीप्रमुखमार्फत राष्ट्राध्यक्षसमक्ष लिखित राजीनामा दिएमा, (ख) कार्यकारीप्रमुखको सिफारिसमा राष्ट्राध्यक्षबाट निजलाई पदमुक्त गरिएमा / राष्ट्राध्यक्ष कार्यकारी प्रमुख भए निजबाट महान्यायाधिवक्तालाई पदमुक्त गरिएमा, (ग) निजको मृत्यु भएमा । (५) महान्यायाधिवक्ताको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा संघीय सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह हुनेछ । महान्यायाधिवक्ताको सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् ।	न मस्यौदा समिति मा पठाउने	तहदेखि नै सहमति कायम भएको र तत्कालीन संविधान सभामा कुनै विवाद उत्पन्न नभएको
२	२. महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार:	(१) महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार हुनेछ । संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा राष्ट्राध्यक्ष, नेपाल सरकार र नेपाल सरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु महान्यायाधिवक्ताको कर्तव्य हुनेछ । (२) नेपाल सरकारको हक, हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दामा महान्यायाधिवक्ता वा निजको मातहतका अधिकृतहरूबाट नेपाल सरकारको प्रतिनिधित्व गरिनेछ । कुनै अदालत वा न्यायिक अधिकारीसमक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुनेछ । (३) नेपाल सरकारको तर्फबाट दायर भएको मुद्दा फिर्ता लिँदा महान्यायाधिवक्ताको राय लिन सकिनेछ । (४) महान्यायाधिवक्तालाई संघीय व्यवस्थापिका वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित भई कुनै कानूनी प्रश्नको सम्बन्धमा राय व्यक्त गर्ने अधिकार हुनेछ । तर मत दिने अधिकार भने हुने छैन । (५) आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना गर्दा महान्यायाधिवक्तालाई नेपालको जुनसुकै अदालत, कार्यालय र पदाधिकारीसमक्ष उपस्थित हुने अधिकार हुनेछ । (६) उपधारा (२) को अधीनमा रही महान्यायाधिवक्तालाई आफ्नो कर्तव्य पालन गर्दा देहायको काम गर्ने अधिकार हुनेछ :- (क) नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने, (ख) मुद्दा मामिलाका रोहमा संघीय सर्वोच्च अदालतले गरेको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्तको कार्यान्वयन भए वा नभएको अनुगमन गर्ने गराउने, (ग) हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई यस संविधानको अधीनमा रही मानवोचित व्यवहार नगरेको वा त्यस्तो व्यक्तिलाई आफन्तसँग वा कानून व्यवसायीमार्फत भेटघाट गर्न नदिएको भन्ने उजुरी परेमा वा जानकारी हुन आएमा छानबिन गरी त्यस्तो हुनबाट रोक्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिने । (७) यस धारामा लेखिएका काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त महान्यायाधिवक्ताको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार यो संविधान र अन्य कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ । (८) महान्यायाधिवक्ताले यो धारा बमोजिम आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग र पालन गर्ने गरी मातहतका अधिकृतलाई सुम्पन सक्नेछ ।		

३	३. महाअभियोजन कर्ता :	(१) महान्यायाधिवक्ताको सामान्य नियन्त्रण र निर्देशनमा रही काम गर्ने गरी निजको मातहतमा कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम एक महाअभियोजनकर्ता हुनेछ । (२) महाअभियोजनकर्ताको नियुक्ति, योग्यता, सेवाका शर्त र काम, कर्तव्य तथा अधिकार कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।		
४	४. वार्षिक प्रतिवेदनः	(१) महान्यायाधिवक्ताले प्रत्येक वर्ष यो संविधान र अन्य कानून बमोजिम आफूले सम्पादन गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी राष्ट्राध्यक्षसमक्ष पेश गर्नेछ र राष्ट्राध्यक्षले कार्यकारीप्रमुखमार्फत उक्त प्रतिवेदन संघीय व्यवस्थापिकासमक्ष पेश गर्नेछ । (२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त महान्यायाधिवक्ताले वर्षभरिमा संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा दिएको राय सल्लाहको संख्या, सरकार वादी भई चलेका मुद्दा सम्बन्धी विवरण, नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा प्रतिरक्षा गरेको विवरण तथा सरकारवादी भई चल्ने मुद्दामा भविष्यमा गरिनु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।		
५	५. राज्य महान्यायाधिवक्ताः	(१) प्रत्येक राज्यमा एक राज्यमहान्यायाधिवक्ता रहनेछ । (२) राज्यमहान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति सम्बन्धित राज्य कार्यकारी प्रमुखको सिफारिसमा राज्यप्रमुखबाट हुनेछ/ राज्यप्रमुख राज्यकार्यकारीप्रमुख भए निजबाट राज्यमहान्यायाधिवक्ताको नियुक्ति हुनेछ। राज्यमहान्यायाधिवक्ता राज्य कार्यकारीप्रमुखको इच्छानुसारको अवधिसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहनेछ । (३) राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको न्यायाधीश हुन सक्ने योग्यता भएको व्यक्ति राज्य महान्यायाधिवक्ताको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य मानिनेछ । (४) देहायका अवस्थामा राज्यमहान्यायाधिवक्ताको पद रिक्त भएको मानिनेछ :- (क) निजले राज्य कार्यकारी प्रमुख मार्फत राज्य प्रमुखसमक्ष लिखित राजीनामा दिएमा, (ख) राज्य कार्यकारी प्रमुखको सिफारिसमा राज्य प्रमुखबाट निजलाई पदमुक्त गरिएमा/ राज्य प्रमुख राज्य कार्यकारी प्रमुख भए निजबाट राज्य महान्यायाधिवक्तालाई पदमुक्त गरिएमा, (ग) निजको मृत्यु भएमा । (५) राज्यमहान्यायाधिवक्ताको पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतको न्यायाधीश सरह हुनेछ। राज्यमहान्यायाधिवक्ताको सेवाका अन्य शर्तहरू तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धित प्रादेशिक कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछन् ।		
६	६. राज्य महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकारः	(१) राज्य महान्यायाधिवक्ता राज्यसरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार हुनेछ। संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा राज्यप्रमुख, राज्यसरकार र राज्यसरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु राज्यमहान्यायाधिवक्ताको कर्तव्य हुनेछ । (२) राज्यसरकारको हक, हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दामा राज्यमहान्यायाधिवक्ता वा निजको मातहतका अधिकृतहरूबाट राज्यसरकारको प्रतिनिधित्व गरिनेछ। कुनै अदालत वा न्यायिक अधिकारीसमक्ष राज्यसरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार राज्यमहान्यायाधिवक्तालाई हुनेछ । (३) राज्यसरकारको तर्फबाट दायर भएको मुद्दा फिर्ता लिँदा राज्यमहान्यायाधिवक्ताको राय लिन सकिनेछ । (४) राज्यमहान्यायाधिवक्तालाई राज्यव्यवस्थापिका वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा उपस्थित भई कुनै कानूनी प्रश्नको सम्बन्धमा राय व्यक्त गर्ने अधिकार हुनेछ । तर मत दिने अधिकार भने हुने छैन ।		

		(५) आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना गर्दा राज्यमहान्यायाधिवक्तालाई राज्यको जुनसुकै अदालत, कार्यालय र पदाधिकारीसमक्ष उपस्थित हुने अधिकार हुनेछ । (६) उपधारा (२) को अधीनमा रही राज्यमहान्यायाधिवक्तालाई आफ्नो कर्तव्य पालन गर्दा देहायको काम गर्ने अधिकार हुनेछ :- (क) राज्यसरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा राज्यसरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने, (ख) मुद्दा मामिलाका रोहमा राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालतले गरेको कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्तको कार्यान्वयन भए वा नभएको अनुगमन गर्ने गराउने, (ग) हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई यस संविधानको अधीनमा रही मानवोचित व्यवहार नगरेको वा त्यस्तो व्यक्तिलाई आफन्तसँग वा कानून व्यवसायीमार्फत भेटघाट गर्न नदिएको भन्ने उजुरी परेमा वा जानकारी हुन आएमा छानबिन गरी त्यस्तो हुनबाट रोक्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिने । (७) यस धारामा लेखिएका काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त राज्यमहान्यायाधिवक्ताको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार यो संविधान र अन्य कानूनद्वारा निर्धारण भए बमोजिम हुनेछ । (८) राज्यमहान्यायाधिवक्ताले यो धारा बमोजिम आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको शर्तको अधीनमा रही प्रयोग र पालन गर्ने गरी मातहतका अधिकृतलाई सुम्पन सक्नेछ ।		
७	७. राज्य महाअभियोजनकर्ता :	(१) राज्य महान्यायाधिवक्ताको सामान्य नियन्त्रण र निर्देशनमा रही काम गर्ने गरी निजको मातहतमा आवश्यकता अनुसार एक राज्यमहाअभियोजनकर्ताको व्यवस्था प्रादेशिक कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम गर्न सकिनेछ । (२) राज्यमहाअभियोजनकर्ताको नियुक्ति, योग्यता, सेवाका शर्त र काम, कर्तव्य तथा अधिकार प्रादेशिक कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।		
८	८. वार्षिक प्रतिवेदन:	(१) राज्य महान्यायाधिवक्ताले प्रत्येक वर्ष यो संविधान र अन्य कानून बमोजिम आफूले सम्पादन गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी राज्यप्रमुखसमक्ष पेश गर्नेछ र राज्यप्रमुखले राज्य कार्यकारी प्रमुख मार्फत उक्त प्रतिवेदन राज्य व्यवस्थापिका समक्ष पेश गर्नेछ । (२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त राज्यमहान्यायाधिवक्ताले वर्षभरिमा संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा दिएको राय सल्लाहको संख्या, सरकार वादी भई चलेका मुद्दा सम्बन्धी विवरण, सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा प्रतिरक्षा गरेको विवरण तथा सरकारवादी भई चल्ने मुद्दामा भविष्यमा गरिनु पर्ने सुधारको विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।		
९	९. जिल्ला/स्थानीय न्यायाधिवक्ता :	(१) प्रत्येक जिल्ला/स्थानीय इकाइमा एक जिल्ला/स्थानीय न्यायाधिवक्ता हुनेछ । जिल्ला/स्थानीय न्यायाधिवक्ताको नियुक्ति, योग्यता, सेवाका शर्त र काम, कर्तव्य तथा अधिकार प्रादेशिक कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।		
१०	१०. सरकारी वकीलहरूको सेवा शर्त सम्बन्धी व्यवस्था :	संघीय सर्वोच्च अदालत, राज्य/प्रदेश सर्वोच्च/उच्च अदालत र जिल्ला/स्थानीय अदालतका न्यायाधीश सरहको अवकाशको उमेर, पारिश्रमिक, सेवा, शर्त र सुविधा हुने गरी सरकारी वकीलहरूको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू कानूनद्वारा निर्धारण गरिए बमोजिम हुनेछ ।		